

AB VE ORTA DOĞU *

The EU and the Middle East

B. Esra ÇAYHAN**

ÖZET

Bu çalışma 6 Mayıs 2011 tarihinde Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezinde düzenlenmiş bulunan “AB ve Orta Doğu” başlıklı konferansın özet metni olup, AB'nin geniş kapsamlı Orta Doğu ilişkilerini Akdeniz politikası özelinde irdelemektedir.

ABSTRACT

This text is a summary of “The EU and the Middle East” conference which was held at the Middle East Research Centre of Fırat University on 6 May 2011. It assesses the EU's relations with the Middle East with special emphasis on the Euro-Mediterranean Partnership.

1.GİRİŞ: AVRUPA BİRLİĞİNİN ÖNEMİ

Günümüzde Avrupa Birliği (AB) 500 milyon vatandaşı kapsayan 27 üye ülke ile dünyanın en önemli iktisadi güçlerinden biridir. Bu geniş coğrafyada 23 resmi dil konuşulmaktadır. 6 üye devlet tarafından kurulduğu 1957 yılında, Batı Avrupa'da bir ortak pazar yaratmayı hedefleyen Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) zamanla kendi içinde daha derin bir bütünleşme sağlamayı ve üye sayısını arttırmayı başarmıştır. Böylece parasal bütünleşmeyi gerçekleştiren Avrupa Birliğine dönüşmüştür.

İktisadi alanda dünyanın en önemli güçlerden biri olan AB'nin bazı temel göstergeler açısından ABD, Rusya, Çin ve Japonya ile karşılaştırılması, aşağıdaki sonuçları ortaya koymaktadır:

	AB	ABD	Japonya	Çin	Rusya
Nüfus*	500	307	128	1339	142
Yüzölçümü**	4234	9159	365	9327	16889

* Bu makale Merkezimizin 2010-2011 Bahar dönemi akademik konferansları çerçevesinde 6 Mayıs 2011 tarihinde verilen Konferansın metnidir.

** Prof.Dr., Akdeniz Üniversitesi, İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü/ANTALYA

Ekonominin büyüklüğü***	12508	9819	3329	1326	468
Kişi başına refah düzeyi****	25100	38700	27800	4400	12200

*milyon, 2009

**1000 km. kare

***Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYİH), milyar Euro, 2008

****Satın alma gücü standardı bazında kişi başına düşen GSYİH, 2008

AB resmi web sitesinin

http://www.avrupa.info.tr/Bir_Bakista_AB/Slide,Slideseu.html adresinde yer alan bilgilerden derlenmiştir, Mayıs 2011.

Dünya ticaretinde gerek mal gerekse hizmet bazında en büyük paya sahip olan AB, aynı zamanda toplam kalkınma yardımlarının %60'ını sağlamaktadır. AB coğrafyasında mallar, hizmetler, kişiler ve sermaye serbestçe dolaşabilmektedirler. Ayrıca, 17 üye devletin oluşturdukları Parasal Birlik alanı içinde, ortak para birimi kullanılmaktadır.

	A B	A BD	Ja ponya	Ç in	D iğer
Dünya ticaretindeki pay -mal cinsinde*	% 17	% 14.5	% 5.8	% 9.5	% 53.2
Dünya ticaretindeki pay-hizmet cinsinde**	% 28.5	% 18.2	% 6:8	% 5.9	% 40.6
Kalkınma yardımı***	9 3€	5 3€	44 €	-	-

*2007

**2007

*** Vatandaş başına düşen kalkınma yardımı resmi rakamları, 2007

AB resmi web sitesinin

http://www.avrupa.info.tr/Bir_Bakista_AB/Slide,Slideseu.html adresinde yer alan bilgilerden derlenmiştir, Mayıs 2011.

AB iktisadi bir “dev” olarak tanımlanmaktadır. Ancak uluslararası ilişkilerdeki siyasi rolüne bakıldığında aynı şeyi söylemek mümkün

değildir. Nitekim bu etkileyici iktisadi yapı hep bir siyasal “cüce” diye nitelendirilmiştir. Siyasal bütünleşmenin en önemli unsurları olan ortak bir dış politika ve güvenlik politikası ile bunları destekleyecek kuvvetli bir askeri güç henüz hatırı sayılabilir bir düzeye gelmekten uzaktır. Birliğin 2004 ve 2007 yıllarında, 27 üye devleti içerecek şekilde genişlemesinin ardından, olası bir siyasal bütünleşmeden söz edebilmek çok zorlaşmıştır. Ancak AB uluslararası gelişmeleri dikkatle izleyerek, hem kendi güvenliğini pekiştirmek hem de uluslararası güvenliğe katkıda bulunabilmek üzere çalışmalarını sürdürmektedir. Bu bağlamda dikkate alınması gereken en önemli belgelerden biri, 2003 tarihli Avrupa Güvenlik Stratejisidir.

2. “DAHA İYİ BİR DÜNYADA DAHA GÜVENLİ BİR AVRUPA: AVRUPA GÜVENLİK STRATEJİSİ 2003”

Hiçbir ülkenin tek başına karmaşık sorunların üstesinden gelemediği günümüz dünyasında kendisini global bir oyuncu olarak gören AB, uluslararası güvenlik meselelerinde sorumluluk sahibi olduğuna inanmaktadır. 1990’dan beri dünyadaki savaşlarda, %90’ı sivil halk olmak üzere, 4 milyon kadar insanın ölmesi ve her yıl açlık ve yetersiz beslenmeden ötürü 45 milyon insanın hayatını kaybetmesi, AB açısından global güvenliğe yönelmiş tehditler arasında sayılmaktadır. Ayrıca, başta su olmak üzere doğal kaynaklar için sergilenen rekabet ve enerji bağımlılığı da, güvenliğe ilişkin meseleler olarak değerlendirilmektedir.

AB, bu çerçevede, 2003 yılında ilk kez bir güvenlik stratejisi hazırlamıştır. “Daha İyi Bir Dünyada Daha Güvenli Bir Avrupa: Avrupa Güvenlik Stratejisi 2003” başlığını taşıyan belgede, Soğuk Savaş sonrasında AB’nin algıladığı temel tehditler aşağıdaki başlıklarla ifade edilmiştir:¹

- Uluslararası terörizm;
- Kitle imha silahlarının yaygınlaşması;
- Bölgesel çatışmalar;
- Başarısız devletler (“failed states” yolsuzluk, gücün istismarı, zayıf kurumlar, hesap verebilir olmamak, sivil çatışma);
- Organize suçlar (sınır-ötesi uyuşturucu, kadın, yasadışı göçmen ve silah kaçakçılığı).

Birlik bu tür tehditlerle mücadele edebilmek için askeri güç yerine ekonomik ve siyasal araçları, yani “yumuşak güç” unsurlarını, kullanmaya

¹ <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>

özen göstermektedir. Sınırları dışındaki istikrarsızlıkların yol açacağı sorunların kendi güvenliğini tehlikeye düşürmesini önlemek üzere AB, 2004 ve 2007 yıllarındaki son genişlemesinin ardından çevresinde bir barış ve güvenlik kuşağı yaratma çabasındadır. Genişlemiş bir AB ile komşuları arasında yeni bölünmeler yaratmadan hepsinin refahının, istikrarının ve güvenliğinin artırılması temel hedeftir. Bir başka deyişle, AB sadece kendi vatandaşlarının ve üye devletlerin değil, aynı zamanda şimdiki ve gelecekteki komşularının da ekonomik gelişmesini, sosyal bütünlüğünü ve siyasal istikrarını temin etme görevini üstlenmiştir. Bu anlayış, 2004 yılından itibaren yürürlüğe girmiş olan “Avrupa Komşuluk Politikası”nın esasını oluşturmaktadır.²

Komşuluk Politikası kapsamına giren 16 ülke şunlardır: Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Ukrayna, Belarus, Moldova, Cezayir, Fas, Tunus, Libya, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, İşgal Altındaki Filistin Toprakları ve Suriye. Komşuluk Politikası AB ile her bir ülke arasındaki ikili ilişkileri düzenleyen bir bütündür. Ayrıca söz konusu ülkeler için, ilişkileri daha da geliştirmek üzere oluşturulmuş bölgesel ve çok-taraflı işbirliğine dayalı yapılanmalar da söz konusudur. Örneğin, Cezayir, Fas, Tunus, Libya, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, İşgal Altındaki Filistin Toprakları ve Suriye, aynı zamanda “Akdeniz için Birlik” üyesidirler. AB’nin Orta Doğu ile ilişkilerinin önemli unsurlarından biri olan Akdeniz için Birlik hakkında daha ayrıntılı bilgi vermeden önce AB’nin Orta Doğu ile ilişkilerini genel hatlarıyla incelemek yerinde olacaktır.

3. AB’NİN DIŞ İLİŞKİLERİ ve ORTA DOĞU

Uluslararası ilişkilerin temel oyuncularından bir olmayı hedefleyen AB dünyanın her bölgesi ve ülkesiyle, uzun yıllar süren çabalar sonucunda oluşturduğu bir dış ilişkiler ağına sahiptir. AB’nin web sitesinde bu ilişkiler aşağıdaki başlıklarla açıklanmaktadır:³

- Afrika (47 ülke);
- Andean Birliği (Bolivya, Kolombiya, Ekvador, Peru);
- Asya (26 ülke);
- Aday (Türkiye, Hırvatistan, İzlanda, Makedonya, Karadağ) ve potansiyel aday (Arnavutluk, Bosna-Hersek, Kosova, Sırbistan) ülkeler;

² http://ec.europa.eu/world/enp/index_en.htm

³ http://eeas.europa.eu/regions/index_en.htm

- Karayipler (13 ülke);
- Orta Amerika (6 ülke);
- Orta Asya (6 ülke);
- Latin Amerika (17 ülke);
- Kuzey Amerika (2 ülke);
- Diğer Avrupa ülkeleri (Rusya, Ukrayna, Belarus, Moldova);
- Denizaşırı topraklar ve ülkeler (21 ülke, Falkland Adaları, Cayman Adaları vb.);
- Pasifik (18 ülke);
- Güney Kafkaslar (Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan);
- Batı Avrupa (Andorra, Liechtenstein, Monako, Norveç, San Marino, İsviçre, Vatikan).

Bu yapı içinde bu çalışmanın ilgi alanını oluşturan Orta Doğu da yer almaktadır. Ancak Orta Doğu, 4 başlığın kesiştiği bir biçimde ele alınmaktadır:⁴

- 1. Orta Doğu Barış Süreci (Orta Doğu Dörtlüsü olarak anılan bölge dışı aktörler: ABD, AB, BM, Rusya);
- 2. Körfez ülkeleri (Suudi Arabistan, Kuveyt, Katar, Umman, Bahreyn ve Birleşik Arap Emirlikleri ile Körfez İşbirliği Örgütü çerçevesinde ilişkiler);
- 3. İran, Irak ve Yemen ile ikili ilişkiler;
- 4. Akdeniz (Cezayir, Fas, Tunus, Libya, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, İşgal Altındaki Filistin Toprakları, Suriye ile ikili ve çok taraflı ilişkiler).

AB'nin Orta Doğu ile ilişkilerini çerçeveleyen yukarıdaki karmaşık yapı içinde yer alan Orta Doğu Barış Süreci, Körfez ülkeleri, İran, Irak ve Yemen, bu çalışmanın kapsamı dışında kalmaktadır. Aşağıda, Cezayir, Fas, Tunus, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, İşgal Altındaki Filistin Toprakları ve Suriye'nin içinde yer aldıkları Akdeniz politikası irdelenecektir.

---

⁴ http://eeas.europa.eu/mideast/index_en.htm

4. AB'NİN ORTA DOĞU İLE İLİŞKİLERİNDE AKDENİZ POLİTİKASININ YERİ

AB'nin güney komşusu olan Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerinden Cezayir, Fas, Tunus, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, İşgal Altındaki Filistin Toprakları ve Suriye ile Arnavutluk, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Karadağ, Monako, Moritanya ve Türkiye'nin dahil oldukları "Akdeniz için Birlik" üye ülkeler için demokratik reform ve iktisadi bütünleşme sağlamayı hedeflemektedir.⁵ 2008 yılında yürürlüğe giren Akdeniz için Birlik, daha önce "Barselona Süreci" olarak bilinen girişimin devamıdır. Bu nedenle öncelikle Barselona Sürecini açıklamak yerinde olacaktır.

Kasım 1995'te, o zamanki 15 AB üyesi ve 12 Akdeniz ülkesini (Cezayir, Kıbrıs, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, Malta, Fas, Filistin Özerk Yönetimi, Suriye, Tunus, Türkiye) bir araya getiren Barselona Bildirgesi ile bölgede bir refah, barış ve güvenlik alanı yaratmaya yönelik Avrupa-Akdeniz Ortaklığı uygulamaya konulmuştur. Barselona süreci olarak da bilinen bu girişimle belirlenmiş 4 işbirliği alanı vardır:⁶

- Siyaset ve güvenlik: Sürdürülebilir kalkınma, hukukun üstünlüğü, demokrasi ve insan haklarına dayalı bir ortak barış ve istikrar alanı yaratmak için diyalog;
- Ekonomik ve mali: Sürdürülebilir ve dengeli bir sosyo-ekonomik kalkınmayı teşvik edecek bir serbest ticaret alanının oluşturulması;
- Sosyal, kültürel ve insani: Farklı kültürler, dinler ve halklar arasında diyalogu ve karşılıklı anlayışı teşvik edecek, sivil toplum kuruluşları ve vatandaşlar (özellikle kadınlar ve gençler) arasındaki etkileşimi arttıracak girişimler;
- Adalet ve İşçileri (2005 yılında eklendi).

2004 yılında Komşuluk Politikasının yürürlüğe konulmasının ardından Barselona Süreci, AB ile Akdenizli ortakları arasındaki diyalog ve işbirliğinin çok- Taraflı sürdürüldüğü bir platform haline gelmiştir. Bu ülkelerle AB'nin ikili işbirliği ise Komşuluk Politikası çerçevesinde imzalanan Ortaklık Anlaşmaları ile düzenlenmektedir.

Barselona sürecinin devamı olan Akdeniz için Birlik de, yukarıda sayılan işbirliği alanları temelinde Akdeniz'de bir barış, istikrar ve refah

⁵ http://eeas.europa.eu/euromed/index_en.htm

⁶ http://eeas.europa.eu/euromed/barcelona_en.htm

alanı yaratma amacını benimsemiş olup, bölgede yaşayanları yakından ilgilendiren ekonomi, çevre, enerji, sağlık, kültür ve göç konularındaki projelere odaklanmaktadır. Belirlenen temel girişimler aşağıdaki başlıkları taşımaktadır:

- Akdeniz'in temizlenmesi: kıyılar ve koruma altındaki alanlar dahil olmak üzere, Akdeniz'de kirlilikle mücadele;
- Kara ve deniz otoyolları: kişilerin ve malların dolaşımını kolaylaştırmak için limanların ve demiryollarının birbirine bağlanması;
- Ortak sivil savunma programı: doğal ve insan kaynaklı felaketlerin önlenmesi ve onlara karşı hazırlıklı olunabilmesi;
- Akdeniz güneş enerjisi planı: bölgede alternatif enerji imkanlarının kullanılabilmesi;
- Avrupa-Akdeniz Üniversitesi: Slovenya'da 2008'de kuruldu;
- Akdeniz İş Geliştirme Girişimi: bölgedeki küçük işletmelerin ihtiyaçlarının belirlenip gereken teknik ve mali desteğin sağlanması.

Barcelona Sürecinin 2008 yılında Akdeniz için Birlik girişimine dönüştürülmesinin nedeni, Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy'nin "Akdeniz Birliği" adı altında öne sürdüğü bir projenin başarısızlığa uğraması idi. Sarkozy'nin 2007'de henüz Cumhurbaşkanlığına adayken sürdürdüğü seçim kampanyasında gündeme gelen Akdeniz Birliği girişimi, Akdeniz'den gelecek olası göç baskılarına karşı tedbirler içermekle birlikte, Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasını engelleyecek bir alternatif olarak da tasarlanmıştı. Ancak, konuyu Fransa'nın AB dışında kendi liderliği altında yeni bir Akdeniz birliği yaratma çabası olarak değerlendiren Almanya ve Akdeniz'e kıyası olmayan diğer üye devletlerle AB Komisyonu öneriye karşı çıkmışlardır. Projenin tüm AB üyelerini kapsayacak şekilde genişletilerek Barcelona Süreci çerçevesinde inşa edileceğinin belirtilmesi ve Türkiye'nin AB üyeliğine alternatif teşkil etmeyeceğinin garanti edilmesi sonucunda, Türkiye de Akdeniz için Birliğe katılmıştır. Günümüzde Akdeniz için Birlik projesi, yürürlüğe girmesinden bu yana geçen 3 yıl içinde kayda değer bir gelişme sağlanamadığı için, çeşitli eleştirilerin hedefi olmaktadır.

5. SONUÇ

Dünyanın önde gelen iktisadi aktörlerinden biri olan AB, siyasal bütünleşmeyi sağlayamamış olsa da, gerek kendi güvenliği gerekse uluslararası güvenlik açısından çeşitli faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu doğrultuda, 2003 yılında kabul edilmiş olan Avrupa Güvenlik Stratejisinin esaslarına göre “yumuşak güç” unsurlarını kullanma yoluyla, sınırları dışındaki istikrarsızlıkların Birliğin güvenliğini tehlikeye düşürmesini önleyecek girişimlere ağırlık verilmektedir.

27 ülkeyi içine alacak şekilde genişlemiş bulunan AB'nin, yakın ve uzak komşularıyla arasında bir barış ve güvenlik kuşağı oluşturabilmek için Orta Doğu bölgesindeki ülkelerle de karmaşık bir ilişkiler ağı kurduğu görülmektedir. Bu çerçevede Akdeniz için Birlik projesi de son yıllarda gündemde yer almaktadır. 1995'te uygulamaya konulan Barselona Sürecinin devamı olan Akdeniz için Birlik kapsamında ekonomi, çevre, enerji, sağlık, kültür ve göç konularındaki projelere odaklanılmaktadır. Ancak söz konusu çalışmalarda henüz hatırı sayılır bir başarı elde edilememiştir.